

تعاون و کشاورزی، سال نهم، شماره ۳۷، بهار ۱۴۰۰

اولویت‌بندی موانع توسعه کشاورزی در مناطق روستایی شهرستان سراوان

مجید کریم زاده^{*۱}

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۲/۷ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۱/۲۸

چکیده

پژوهش حاضر باهدف اولویت‌بندی موانع توسعه کشاورزی روستایی شهرستان سراوان در استان سیستان و بلوچستان انجام شده است. برای اولویت‌بندی موانع توسعه کشاورزی روستایی از رویکرد تصمیم‌گیری چند معیار مبتنی بر روش تحلیل سلسله مراتبی استفاده شد. ۲۰ نفر از صاحب‌نظران اجرایی و دانشگاهی فعال در حوزه کشاورزی و توسعه روستایی به‌صورت هدفمند انتخاب شدند و نظر آنان در قالب پرسش‌نامه جمع‌آوری شد. بر اساس نتایج به‌دست آمده از این پژوهش، مهم‌ترین موانع مؤثر بر توسعه کشاورزی روستایی در سراوان به ترتیب ضعف و عدم‌حمایت مناسب از کشاورزان، موانع اقتصادی، موانع محیطی، موانع زیرساختی و ساختاری، موانع انگیزشی و نگرشی و موانع اطلاعات و دانش کشاورزان بودند. ضعف و عدم‌حمایت مناسب از کشاورزان با بیشترین اهمیت و اطلاعات و دانش کشاورزان با کمترین اهمیت، بر توسعه کشاورزی روستایی شهرستان تأثیرگذار بوده‌اند.

واژه‌های کلیدی: اولویت‌بندی، موانع توسعه کشاورزی، سراوان، سیستان و بلوچستان

۱. مجید کریم زاده استادیار اقتصاد مجتمع آموزش عالی سراوان

مقدمه

کشاورزی بخش مهمی از اقتصاد روستایی اکثر کشورهای در حال توسعه است. هر استراتژی موفقیت‌آمیز در توسعه روستایی باید شامل مؤلفه توسعه کشاورزی نیز باشد. دو مفهوم توسعه کشاورزی و روستایی یکسان نیستند. توسعه کشاورزی، بهبود رفاه جمعیت روستایی را از طریق بهبود پایدار در بهره‌وری بخش کشاورزی پیگیری می‌کند (Anríquez & Stamoulis, 2007). اما توسعه روستایی را می‌توان ارتقای استانداردهای زندگی توده‌های کم‌درآمد ساکن در مناطق روستایی و خودافزار کردن فرایند توسعه آن دانست (شایان و تقدسی، ۱۳۹۵). توسعه روستایی مفهوم مهمی در توسعه ملی است (عزمی و همکاران، ۱۳۹۲) و فرایند پایداری است جهت تغییرات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی که به منظور افزایش رفاه جوامع روستایی در درازمدت طراحی شده است (کشاورز، ۱۳۹۷).

کشاورزی از دیرباز به عنوان یکی از مهم‌ترین بخش‌های اقتصادی جوامع بشمار آمده است و نقش آن در توسعه و ثبات اقتصادی سیاسی و بین‌المللی کشورها انکارناپذیر است. اغلب روستاها از دیرباز محل تولید محصولات کشاورزی بوده‌اند بنابراین، درصد بالایی از معیشت روستاییان در رابطه با استفاده از زمین است (عنابستانی و سیفی، ۱۳۹۰). بسیاری از محققان و دانشمندان توسعه کشاورزی را به‌مثابه استراتژی راهبرد اصلی توسعه روستایی قلمداد کرده و معتقدند که کشاورزی به‌عنوان منبع اصلی تأمین درآمد و فرصت‌های اشتغال نقش اساسی در توسعه روستایی ایفا می‌کند از طرف دیگر مسائل بسیاری چون امنیت غذایی و رسیدن به خودکفایی در تولیدات کشاورزی، جلوگیری از نابودی منابع آب، خاک و غیره توجه جدی به بخش کشاورزی را ضروری ساخته است (محمدی یگانه و نباتی، ۱۳۹۲). می‌توان گفت توسعه کشاورزی زمانی می‌تواند در بهبود وضعیت اقتصادی - اجتماعی روستاییان ایفای نقش کند که جایگاه آن در توسعه روستایی بر اساس یک مدل مناسبی که نسبت به شرایط مختلف منطقه طراحی شده باشد مشخص گردد (ساعی، ۱۳۹۶).

از دیدگاه جغرافیای سیاسی و ژئوپولیتیک، عدم توسعه‌ی مناطق مرزی، تأثیرات منفی زیادی بر روند توسعه کشور دارد و آن را با چالش‌های اساسی روبرو می‌کند (میرلطفی و همکاران، ۱۳۹۱). در این راستا، راهبرد ساماندهی و توسعه مناطق روستایی این نواحی از اهمیت خاصی برخوردار است. در واقع کشاورزی و فعالیت‌های متنوع و گوناگون آن نقش مهمی در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی و محیطی مناطق روستایی دارد (Whelan, 2003). بی‌توجهی به شناخت عوامل مؤثر در توسعه کشاورزی و عدم ارزیابی میزان تأثیر آن‌ها سبب کاهش توان کشاورزی مناطق روستایی می‌گردد و ادامه‌ای این روند سبب نابودی بخش کشاورزی و به تبع آن ناپایداری بخش اجتماعی و اقتصادی مناطق روستایی خواهد شد. گستردگی سطح فعالیت

بخش کشاورزی در منطق روستایی یک کشور از یکسو و وابستگی شغلی و درآمدی روستاییان به این بخش از سوی دیگر، توجه برنامه‌ریزان را به این مصالح ضروری می‌کند (میرلطفی و همکاران، ۱۳۹۱). شهرستان سراوان یکی از شهرستان‌های محروم در استان پهناور سیستان و بلوچستان در جنوب شرق کشور است. بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵ جمعیت روستایی این شهرستان ۱۰۰۳۵۳ نفر بوده و اقتصاد این شهرستان عمدتاً بر پایه‌ی کشاورزی و فعالیت‌های مرزی (تجارت و قاچاق کالا و سوخت) است.

مبانی نظری

کشاورزی نقش عمده‌ای در توسعه (Connolly Boutin & Smit, 2016)، اقتصادی و اجتماعی اکثر نواحی روستایی ایفا می‌کند (Jun & Xiang, 2011) و بزرگ‌ترین منبع اشتغال آن‌ها است (White, 2012). اکثریت مردم در مناطق روستایی، برای گذران زندگی خود، به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم به کشاورزی و فعالیت‌های مرتبط به آن وابسته هستند و بیشتر برنامه‌ریزان چه در سطح محلی و چه در سطح ملی بر اهمیت توسعه‌ی کشاورزی تأکید می‌کنند. در سال‌های اخیر سیاست‌های مختلفی برای توسعه کشاورزی در روستاها اتخاذ شده است. این سیاست‌ها را می‌توان در دو گروه بنیادین و حمایتی طبقه‌بندی کرد (مشک‌بید و همکاران، ۱۳۹۹).

سیاست‌های بنیادین شامل یکپارچه‌سازی اراضی کشاورزی، مکانیزاسیون کشاورزی و مدیریت منابع آب کشاورزی می‌شود. یکی از عواملی که به نظر می‌رسد به‌صورت ریشه‌ای به‌عنوان چالش مطرح باشد، بحث پراکندگی و خرد بودن اراضی کشاورزی است. برای این منظور سیاست یکپارچه‌سازی اراضی می‌تواند مؤثر باشد. از مزیت‌هایی که یکپارچه‌سازی اراضی از دیدگاه اقتصادی دارد، می‌توان به مواردی همچون صرفه‌جویی درزمینه آب، زمین و نهاده‌های تولیدی، توسعه راه‌های ارتباطی، الگوی مناسب کشت، کاهش هزینه‌ها و افزایش درآمد اشاره کرد (غفاری و همکاران، ۱۳۹۵). یکی از سیاست‌های بنیادین، مدیریت آب کشاورزی است. در این زمینه مدیریت آب، ارزش‌گذاری آب و کیفیت آب، اصولی اساسی برای دستیابی به توسعه کشاورزی و کشاورزی پایدار است (طاهرآبادی، ۱۳۹۵). سومین سیاست بنیادین، مکانیزاسیون کشاورزی است. مکانیزاسیون کشاورزی به‌عنوان یک رویکرد اساسی در تولید محصولات کشاورزی مطرح است و اهدافی نظیر انجام به‌موقع عملیات کشاورزی، کاهش هزینه‌های تولید، کاهش سختی کار، مدیریت مصرف نهاده‌های کشاورزی، ایجاد جذابیت در فعالیت‌های کشاورزی، ارتقای کمی و کیفی تولید و اصولاً موجبات

اقتصادی نمودن تولید انبوه محصولات کشاورزی را فراهم می‌سازد (عباسی و همکاران، ۱۳۹۳).

گروه دوم از سیاست‌های توسعه کشاورزی، شامل سیاست‌های حمایتی (توزیع نهاده‌های کشاورزی و آزادسازی قیمت نهاده‌ها، مبارزه بیولوژیک، قیمت‌گذاری، بازاریابی و آموزش و ترویج) است. از جمله دلایل اقتصادی اجرای سیاست‌های حمایتی در بخش کشاورزی می‌توان به کم‌کشش بودن عرضه محصولات، فسادپذیری و محدود بودن قدرت ذخیره‌سازی محصولات کشاورزی، افزایش توان رقابتی در بازارهای صادراتی، جلوگیری از مهاجرت روستائیان به شهر، جلوگیری از انتقال درآمد از بخش کشاورزی به دیگر بخش‌های اقتصادی، عدم تمایل بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در بخش پشتیبانی و زیربنایی کشور اشاره کرد (حسینی و همکاران، ۱۳۹۰).

امروزه با عنایت به تغییرات وسیع و همچنین، تغییرات اقلیمی توسعه کشاورزی در مناطق مختلف به‌خصوص کشورهای کمتر توسعه‌یافته با چالش‌های اساسی روبرو است. این چالش‌ها را می‌توان به عوامل سخت‌افزاری و نرم‌افزاری تقسیم نمود. فناوری و رکود آن و همچنین عدم به‌کارگیری فناوری‌های جدید در کشاورزی از جمله مسائلی است که به‌خصوص در کشورهای درحال توسعه و کمتر توسعه‌یافته به‌عنوان یک مصالح اساسی در این بخش مطرح است (کرباسی، ۱۳۹۱). عدم دسترسی کافی و مناسب به ادوات و ماشین‌آلات کشاورزی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین موانع توسعه کشاورزی به‌شمار می‌آید. توسعه کشاورزی مستلزم جایگزین کردن روش‌های جدید و مبتنی بر دانش فنی به‌جای روش‌های سنتی در فرآیند تولید است. به‌عبارت‌دیگر یکی از مهم‌ترین عوامل دستیابی به توسعه کشاورزی استفاده از اطلاعات و دانش فنی و توسعه منابع انسانی است (مرادی و همکاران، ۱۳۹۷). به اعتقاد بسیاری از پژوهشگران، از دیگر مشکلات پیشروی توسعه کشاورزی، زمینه‌های نرم‌افزاری نظام کشاورزی است. یکی از مصادیق اصلی این مشکل، نگرش منفی جوانان نسبت به کار کشاورزی است. پرزحمت بودن حرفه کشاورزی در مقایسه با سایر مشاغل، کم‌درآمد بودن و نیز عدم توجه کافی برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران به بخش کشاورزی از جمله عوامل تأثیرگذار بر عدم تمایل جوانان به کشاورزی است (شمس و همکاران، ۱۳۹۴).

کمبود سرمایه در بخش کشاورزی به‌ویژه در کشاورزی خرد و دهقانی از جمله دیگر مشکلاتی است که این بخش را در مواجهه با مشکلات و حوادث طبیعی و غیرطبیعی آسیب‌پذیر می‌کند؛ این مشکل گاه شرایط را برای پرورش ایده‌ها و نوآوری‌های مرتبط با فعالیت کشاورزی دشوار و تا حدی ناممکن ساخته و توسعه بخش کشاورزی و روستایی را

با مشکل مواجه می‌سازد (اشراقی سامانی و همکاران، ۱۳۹۴). کوچک بودن و پراکندگی اراضی نیز یکی از موانع توسعه کشاورزی است که موجب تولید سنتی محصولات کشاورزی و عدم استفاده بهینه از فن‌آوری و امکانات نوین می‌شود. همچنین کوچک بودن اراضی کشاورزی یکی از دلایل اصلی پایین بودن سطح بهره‌وری و سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی در کشورهای درحال توسعه است (رضایی و قهرمانی، ۱۳۹۵).

در مجموع، می‌توان این‌گونه عنوان کرد که کشاورزی با عنایت به ساختار اقتصادی کشورهای درحال توسعه با مشکلات عدیده و مختلفی روبرو است. با بررسی مطالعات صورت گرفته در حوزه بخش کشاورزی می‌توان موارد زیر را به‌عنوان اصلی‌ترین موانع توسعه کشاورزی در مناطق مختلف برشمرد:

- ۱) کوچک و پراکنده بودن قطعات زمین: یکی از مشکلات اساسی بخش کشاورزی در مناطق روستایی کشورهای درحال توسعه، کوچک و پراکنده بودن زمین‌های کشاورزی است. علاوه بر صیغه تاریخی، بسیاری از زمین‌ها در این مناطق به سبب قانون ارث در طول زمان تقطیع شده‌اند و این امر موجب از بین رفتن صرفه‌های ناشی از مقیاس شده است (Kuran, 2005).
- ۲) کمبود آب یا عدم توازن بارش‌ها. برخورداری از آب به معنی رونق کشاورزی و شکوفایی و گسترش کشاورزی است (سلیمانی و اکبرزاده، ۱۳۹۷). کمبود آب و وقوع خشک‌سالی متعدد از مشکلات اصلی بخش کشاورزی مناطق زیادی از کشورهای درحال توسعه است. کمبود آب همه‌ساله باعث هر چه بیشتر خشک شدن مناطق روستایی و از بین رفتن محصولات کشاورزی می‌شود که این خود از مهم‌ترین دلایل مهاجرت روستاییان به مناطق شهری است.
- ۳) ضعف‌های ساختاری کسب‌وکارهای فعال در حوزه کشاورزی. اساساً در کشورهای درحال توسعه شرکت‌ها و بنگاه‌های تولیدی از ضعف‌های ساختاری متعددی برخوردارند. این آسیب‌ها روحیه کارآفرینی را محدود کرده و انگیزه‌های توسعه هم در قالب گسترش سطح فعالیت و هم در قالب جذب نوآوری‌های جدید را محدود می‌کند (Wilson, 2012).
- ۴) رشد جمعیت و نبود توازن میان جمعیت و زمین زراعی. به دلیل رشد جمعیت بالا در کشورهای درحال توسعه سهم هر فرد از مساحت زمین زراعی به نسبت تعداد جمعیت ساکن بر آن پایین آمده است (سلیمانی و اکبرزاده، ۱۳۹۷).
- ۵) کمبود نیروی کار ماهر. با توجه به وجود ضعف جدی در نظام آموزشی بسیاری از فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌ها، مهارت کاربردی خاصی در این کشورها ندارند. از سوی

- دیگر سیستم یادگیری در حین کار نیز موجب تداوم دانش سنتی شده و عملاً محرک بهره‌وری بیشتر نخواهد بود. از این رو، می‌توان فقدان یا کمبود دانش در مورد فناوری‌های کاشت، داشت و برداشت و نیز بسته‌بندی و بازاریابی را از جمله موانع توسعه کشاورزی دانست (دادرس مقدم و زیبایی، ۱۳۸۷).
- (۶) عقب‌ماندگی‌های صنعتی و فناورانه. در بسیاری از مناطق روش‌ها، فن‌ها و ابزارهای فناورانه جدید کشاورزی مورد استفاده قرار نمی‌گیرد. تولید بر پایه سنت‌های بومی گذشته و بیشتر برای تأمین نیازهای روزانه داخلی صورت می‌پذیرد و افق‌های افزایش تولید و صادرات آن کمتر ملاحظه می‌شود (Mohamed, 2012).
- (۷) عدم ورود به بازارهای جهانی. یکی از دلایل کاهش تولید کشاورزی، بی‌توجهی به بازاریابی داخلی و خارجی محصولات کشاورزی است که این امر باعث کاهش سودآوری محصولات شده و در نتیجه، کاهش انگیزه کشاورزان برای کشاورزی را به دنبال خواهد داشت (عنابستانی و طولابی‌نژاد، ۱۳۹۷: ۵۹). ناتوانی در بازاریابی و ورود به بازارهای بین‌المللی محصولات کشاورزی یکی از ضعف‌های اساسی کشورهای در حال توسعه است. حاکم بودن شرایط رقابت آزاد در فضای جهانی موجب می‌شود که صنایع در یک فرآیند توان یادگیری، کارایی و بهره‌وری خود را افزایش داده و امکان تداوم حضور در بازارهای جهانی را بیابند (Norton & et al, 2014). کاهش موانع موجود در بازاریابی محصولات کشاورزی می‌تواند باعث افزایش درآمد خانوارهای روستایی، افزایش رفاه، افزایش توانمندسازی، سطح کیفیت زندگی و به تبع به توسعه پایدار روستایی منجر می‌شود. استدلالی که برای این ادعا می‌توانیم بیاوریم این است که کشاورزی قابلیت دارد که هم بخش صنعت و تجارت و هم پویایی آموزش، اشتغال، درآمد و پس‌انداز، توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی خانوارهای روستایی را به دنبال داشته باشد و در نتیجه، روستاها را در مسیر پیشرفت و توسعه پایدار قرار دهد (عنابستانی و طولابی‌نژاد، ۱۳۹۷: ۶۳).
- (۸) کمبود صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی. صنایع فرآوری می‌تواند با ایجاد ارزش‌افزوده در تولیدات کشاورزی زمینه را برای توسعه کشاورزی فراهم کند (کلانتری رهنما و موحدی، ۱۳۸۹). فقدان صنایع تبدیلی و تکمیلی انگیزه توسعه کشاورزی و دامداری را محدود می‌کند (Al-Haboby et al. 2014).
- (۹) ضعف در تحقیق و توسعه. اساساً در کشورهای در حال توسعه سرمایه‌گذاری چندانی در حوزه‌های تحقیق و توسعه کشاورزی انجام نمی‌گیرد (سلیمانی و اکبرزاده، ۱۳۹۷).

۱۰) مشکلات و آسیب‌های زیست‌محیطی. عدم توجه به اثرات جانبی تولید بر محیط‌زیست در دهه‌های گذشته به نحو ملموسی موجب شده است که کشاورزی در کشورهای در حال توسعه با بحران‌های محیط‌زیستی متعددی روبرو شود. از سوی دیگر، استفاده ناصحیح از کودها و مواد شیمیایی و نیز برداشت‌های بی‌رویه زمان تخریب خاک موجب محدود شدن پتانسیل‌های کشاورزی شده است (سلیمانی و اکبرزاده، ۱۳۹۷).

۱۱) تغییرات فرهنگی در محیط‌های روستایی. به سبب تغییرات سبک زندگی و نیز شیوه شیوع فرهنگ مصرف‌گرایی در میان جوامع به‌ویژه جوامعی که درآمدهای رانتی فراوان دارند فرهنگ تولیدی روستاها تخریب‌شده و در عمل، از حالت تولیدی به جامعه مصرفی تبدیل شده است. این امر می‌تواند زمینه‌ساز رکود تولیدات روستایی باشد (سلیمانی و اکبرزاده، ۱۳۹۷).

۱۲) عدم گرایش جوانان روستایی به کار کشاورزی. در سالیان اخیر از جمله مشکلات بخش کشاورزی در کشورهای در حال توسعه، عدم گرایش جوانان روستایی به کار کشاورزی تحت تأثیر زندگی شهری و با توجه به تغییرات نوع زندگی است. از نظر جوانان روستایی، کشاورزی کاری سخت، کم بازده و متعلق به نسل‌های گذشته است.

موانع توسعه کشاورزی در پژوهش‌های مختلفی مورد بررسی قرار گرفته است که از آن جمله می‌توان به پژوهش‌های ذیل اشاره نمود: محمدی یگانه و نباتی (۱۳۹۲) به بررسی و تحلیل موانع توسعه کشاورزی در دهستان کرانی با توجه به نقش مهم آن به‌عنوان اشتغال غالب روستاییان پرداختند. نتایج تحقیق نشان داد که عوامل ساختاری در دهستان کرانی مهم‌ترین مانع توسعه کشاورزی بوده و عوامل فرهنگی، محیطی و بازاری در اولویت‌های بعدی قرار دارند.

جعفری مورکانی و بختیارپور (۱۳۹۵) به بررسی و تحلیل موانع توسعه کشاورزی و اثرات اقتصادی و اجتماعی آن در روستای سید سلطان پرداخته‌اند. نتایج تحقیق نشان داد که عامل کم‌آبی از مجموعه عوامل محیطی مهم‌ترین مانع توسعه کشاورزی بوده و عوامل ساختاری و فرهنگی در اولویت‌های بعدی قرار دارند. شایان و همکاران (۱۳۸۹) در پژوهشی به بررسی نقش کشاورزی در توسعه روستایی منطقه میانکنگی سیستان پرداختند. نتایج این پژوهش نشان داد کشاورزی در توسعه روستایی این منطقه نقش بسیار مهم و تأثیرگذاری داشته است.

یافته‌های پژوهش کرباسیون و همکاران (Karbasioun et al., 2008) نشان می‌دهد بودجه ناکافی وزارت کشاورزی، عدم تماس بین‌المللی، سیاست‌های ناعادلانه و عدم اعتماد به نفس کشاورزان برای سرمایه‌گذاری، از مهم‌ترین موانع توسعه کشاورزی در ایران هستند. رجمی و ویر (Regmi and Weber, 2000) فشار جمعیت، کشاورزی معیشتی، فقر روستایی، کاهش منابع طبیعی با تأکید بر جنگل‌زدایی، تخریب زمین، کاهش بهره‌وری، سیاست‌های اشتباه و نابرابری جنسیتی را سدی غیرقابل تحمل در مسیر توسعه کشاورزی پایدار در کشورهای در حال توسعه می‌داند.

فرایدی فرانسیس و کهینده دیوید (Friday Francis and Kehinde David, 2012) پژوهشی در مورد چالش‌های کشاورزی و توسعه روستایی در نیجریه انجام دادند. نتایج پژوهش توصیه می‌کند علاوه بر مبارزه با فساد، دولت در سیاست‌های کشاورزی برای دستیابی به هدف والای خود، به سطح کافی از سرمایه‌گذاری هدفمند استراتژیک در بخش کشاورزی، ارتقاء زیرساخت‌های روستایی، افزایش بهره‌وری و افزایش رقابت در تولید محصولات نیاز دارد. علاوه بر این به منظور تسهیل در توسعه کشاورزی، دولت باید رویکرد و برنامه‌ای یکپارچه در توسعه روستایی اتخاذ کند.

اولون بلاد و اولون بلاد (Ulvenblad and Ulvenblad, 2018) کمبود منابع از قبیل کمبود منابع مالی، مهارت‌ها و تجربه‌های مدیریتی را از جمله مهم‌ترین موانع پیشروی بخش کشاورزی ذکر نمودند. پلگرینو (Pellegrino, 2018) معتقد است موانع بخش کشاورزی در بسیاری موارد مربوط به زمینه‌ها، ساختار بازار و بلوغ این بخش است. به خصوص این بخش به دلیل افزایش رقابت جهانی و چالش‌های زیست‌محیطی، چالش‌های بسیاری را تجربه کرده است (Ulvenblad et al., 2020).

بررسی ادبیات تحقیق و مطالعات انجام شده نشان‌دهنده اهمیت بخش کشاورزی در توسعه روستایی است. نتایج مطالعات نشانگر این موضوع است که موانع زیرساختی در کنار سایر موانع از جمله مدیریتی، ضعف حمایت سازمان‌های دولتی، موانع اجتماعی و فرهنگی، بین-المللی، محیط‌زیستی، فقر روستایی، کشاورزی معیشتی و عوامل بازاری از جمله مهم‌ترین چالش‌ها و موانع توسعه کشاورزی در مناطق روستایی هستند؛ بنابراین، با عنایت به موانع شناسایی شده، هدف این پژوهش بررسی موانع توسعه کشاورزی به صورت عام و همچنین، رتبه‌بندی این موانع در مناطق روستایی یکی از محروم‌ترین مناطق کشور در استان سیستان و بلوچستان است.

روش شناسی تحقیق

این پژوهش از نظر هدف کاربردی، از نظر میزان و درجه کنترل متغیرها میدانی، از لحاظ نحوه نظارت بر داده‌ها جزو پژوهش‌های توصیفی و از میان روش‌های توصیفی، از پیمایش بهره برده است. اطلاعات موردنیاز در این پژوهش با انجام مصاحبه دارای ساختار و استفاده از پرسشنامه ۹ ارزشی توماس ال ساعتی (Thomas L. Saaty) گردآوری شده است. ابتدا محقق با استفاده از مصاحبه با افراد مطلع و ادبیات پژوهش به شناسایی موانع پرداخته و با عنایت به نظریات خبرگان، ادبیات تحقیق و مطالعات پیشین موانع شناسایی شده در شش گروه موانع ضعف و عدم حمایت مناسب از کشاورزان، موانع اقتصادی، موانع محیطی، موانع زیرساختی، موانع انگیزشی و نگرشی و موانع اطلاعات و دانش کشاورزان دسته‌بندی شدند که بر اساس آن‌ها درخت سلسله مراتبی (شکل ۱) ترسیم شد. سپس، با توجه به درخت ترسیم شده و به صورت مقایسه‌ی زوجی موانع (گزینه‌ها)، پرسشنامه‌ای طراحی شد که شامل ۵۷ مقایسه (به منظور مقایسه‌ی گزینه‌ها و زیر گزینه‌ها) بود. با توجه به اینکه موانع پرسشنامه توسط کارشناسان آگاه تعیین و تأیید شدند، پرسشنامه به لحاظ محتوا از روایی قابل قبولی برخوردار است. برای اولویت‌بندی موانع از نرم‌افزار Expert Choice استفاده گردید.

جامعه‌ی آماری این پژوهش شامل افرادی است که لااقل یکی از ویژگی‌های زیر را دارا بودند: اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های شهرستان و آشنا به مباحث توسعه و کشاورزی؛ مدیران دستگاه‌های اجرایی مرتبط با موضوع پژوهش؛ بخشداران؛ دهیاران؛ اعضای شورای اسلامی روستاها، کارشناسان فرمانداری و جهاد سازندگی شهرستان. از این رو، با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند (روش گلوله برفی) ۲۵ نفر از این خبرگان شناسایی و پرسشنامه‌ی طراحی شده به صورت حضوری در اختیار آن‌ها قرار گرفت. در نهایت، ۲۰ پرسشنامه جمع‌آوری و تحلیل پرسشنامه‌ها بر اساس نظر خبرگان با استفاده از روش تحلیل سلسله مراتبی انجام گرفت.

اولین قدم در فرایند تحلیل سلسله مراتبی، ایجاد یک نمایش گرافیکی است؛ که در آن هدف، گزینه‌ها و زیر گزینه‌ها نشان داده می‌شود (شکل ۱). در این پژوهش پس از گردآوری داده‌ها و شناسایی موانع، درخت سلسله مراتبی به صورت شکل ۱ ترسیم گردید. قابل ذکر است با توجه به محدودیت‌های پژوهش ممکن است علاوه بر موانع ذکر شده در این تحقیق، موانع و محدودیت‌های مهم دیگری نیز وجود داشته باشد. موانع شناسایی شده با توجه به شرایط منطقه و بر اساس نظر متخصصین از اولویت بالاتری برخوردار بوده‌اند.

(O): هدف نهایی (اولویت بندی موانع توسعه کشاورزی در مناطق روستایی شهرستان سراوان)
 (A): گزینه (موانع محیطی). زیر گزینه (A1): خشک سالی طولانی مدت در منطقه. A2: بیابانی و مشکل کم آبی منطقه. A3: ناهمواری و کمبود زمین های حاصلخیز در شهرستان).

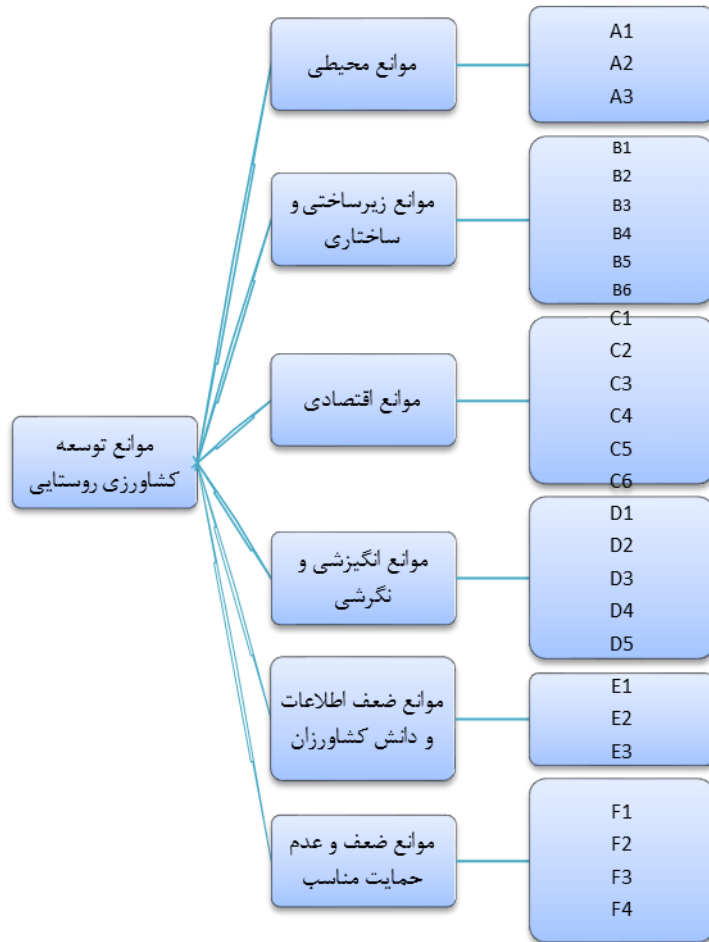
(B): گزینه (موانع زیرساختی و ساختاری). زیر گزینه (B1): نبود یا محدودیت بازار مناسب برای محصولات کشاورزی منطقه. B2: نبود مکان مناسب جهت ذخیره سازی محصولات کشاورزی. B3: نبود و کمبود وسایل مورد نیاز برای حمل و نقل محصولات و نبود جاده مناسب. B4: عدم استفاده از فناوری های نوین در مناطق روستایی منطقه. B5: نظام زمین - داری خرده مالکی و خرد، پراکنده و کوچک بودن اراضی کشاورزی منطقه. B6: نبود شرکت های تعاونی کشاورزی فعال و قوی در منطقه.

(C): گزینه (موانع اقتصادی). زیر گزینه (C1): فقر کشاورزان و نبود سرمایه کافی در مناطق روستایی منطقه. C2: عدم سرمایه گذاری مناسب دولت در ایجاد زیرساخت های کشاورزی در مناطق روستایی منطقه. C3: استفاده از الگوهای کشت نامناسب و کاربرد روش های سنتی در تولید محصولات کشاورزی. C4: کمبود تسهیلات ویژه برای توسعه کشاورزی روستایی. C5: گران بودن فناوری های جدید و ناتوانی روستاییان در خرید آنها. C6: نبود صنایع تبدیلی روستایی در مناطق روستایی منطقه).

(D): گزینه (موانع انگیزشی و نگرشی). زیر گزینه (D1): عدم گرایش به انجام کار سخت در منطقه (کشاورزی). D2: عدم استقبال نسل جوان از کار کشاورزی در روستاها. D3: کم انگیزگی کشاورزان به دلیل فعالیت دلالتان و خرید ارزان محصولات آنان. D4: کم انگیزگی کشاورزان به دلیل دزدیده شدن محصولاتشان توسط معتادان و دزد ها. D5: کم انگیزگی کشاورزان به دلیل ارزانی قیمت محصولات کشاورزی).

(E): گزینه (موانع ضعف اطلاعات و دانش کشاورزان). زیر گزینه (E1): بی سوادی و کم سوادی کشاورزان روستایی منطقه. E2: ضعف اطلاعات و آگاهی کشاورزان نسبت به روش ها جدید کشاورزی. E3: عدم اطلاع از وجود و آشنایی کشاورزان روستایی با فناوری های نوین).

(F): گزینه (موانع ضعف و عدم حمایت مناسب از کشاورزان). زیر گزینه (F1): عدم حمایت مناسب دولت از کشاورزان. F2: نبود و کمبود مروجان و کارشناسان باتجربه در شهرستان. F3: برگزار نشدن کلاس های آموزشی و ترویجی در مناطق روستایی منطقه. F4: عدم خرید تضمینی عمده محصولات کشاورزان توسط دولت و ضرر و زیان کشاورزان).

شکل ۱ - نمایش درخت تحلیل سلسله مراتبی باهدف اولویت بندی موانع توسعه کشاورزی روستایی

این پژوهش از لحاظ جغرافیایی، محدوده شهرستان سراوان در استان سیستان و بلوچستان را در برمی گیرد. موقعیت جغرافیایی شهرستان سراوان در نقشه، ۶۲ درجه و ۲۰ دقیقه طول جغرافیایی و ۲۷ درجه و ۲۲ دقیقه عرض جغرافیایی در جنوب شرقی کشور است. این شهرستان در منتهی الیه شرقی ترین نقطه کشور واقع شده و دارای ۳۸۴ کیلومتر مرز مشترک با کشور پاکستان است.

منطقه مورد مطالعه این پژوهش، روستاهای شهرستان سراوان است. کارکرد اقتصادی این روستاها کشاورزی و دامداری است. به دلیل خشک‌سالی‌های متوالی نزدیک به دو دهه و نبود رودخانه دائمی، کشاورزی و دامداری در این منطقه رونق چندانی ندارد. از ویژگی‌های قابل ذکر کشاورزی در مناطق روستایی این شهرستان استفاده از الگوهای کشت نامناسب، سنتی، خرد و پراکنده بودن اراضی کشاورزی است. کشاورزان این منطقه به دلیل شرایط اقلیمی منطقه (خشک، بیابانی و با متوسط بارندگی ۱۰۰ میلی‌متر در سال) و کمبود آب مورد نیاز نتوانسته‌اند از پتانسیل‌های کشاورزی و اراضی این منطقه استفاده نمایند. در فضای روستایی شهرستان، پراکندگی جغرافیایی روستاها و کم‌جمعیت بودن آن‌ها به دلیل وسعت شهرستان، تعدد مراکز جمعیتی و کوچک و ناپایداری بسیاری از روستاها، انزوای جغرافیایی، بن‌بست و مرزی بودن شهرستان و آسیب‌پذیری شدید اقتصاد روستاهای منطقه به دلیل خشک‌سالی، نبود هیچ‌گونه صنایع تبدیلی در مناطق روستایی شهرستان، مواجه‌شدن بیش از ۱۶۳ روستای شهرستان با تنش جدی آب، سرمایه‌گذاری بسیار اندک دولت در زیرساخت‌های روستایی شهرستان، نامناسب بودن راه‌های دسترسی روستایی (خاکی و شنی بودن اکثر راه‌های روستایی شهرستان)، نبود تعاونی‌های فعال کشاورزی در منطقه، تک‌محصولی بودن، سلف فروشی محصولات کشاورزی و حضور کم‌رنگ سایر زمینه‌های فعالیت‌های اقتصادی، مشکلاتی را برای مردم این منطقه به بار آورده است.

از سایر عوامل تشدیدکننده عقب‌ماندگی‌های اقتصادی نواحی روستایی این شهرستان می‌توان به مواردی مانند عدم توجه کافی به صنایع دستی و گردشگری در مناطق روستایی شهرستان علی‌رغم وجود پتانسیل‌های زیاد شهرستان از جمله وجود تنها موزه زنده جهان و ثبت جهانی روستای کلپورگان به‌عنوان دهکده جهانی سفال و غیره، آمار بالای بی‌سوادی در بین روستاییان، عدم گرایش جوانان روستایی به انجام فعالیت کشاورزی، رواج فرهنگ تقدیرگرایی شدید در بین مردم، نقش بسیار ضعیف زنان در فعالیت‌های اقتصادی به دلیل رواج باورهای مذهبی مرسوم در منطقه، عدم استفاده از وام‌های بانکی به دلیل حرام دانستن بهره این وام‌ها، بالا بودن آمار معتادین و دزدی محصولات کشاورزی، رواج زندگی عشیره‌ای و سنتی در مناطق روستایی شهرستان، مهاجرت روستاییان به شهرها، سوءتغذیه، فقر شدید، محرومیت و آمار بیکاری آشکار و پنهان بالای ناشی از شرایط محیطی و نبود زیرساخت‌های اقتصادی اشاره نمود.

شکل ۲. نقشه تقسیمات سیاسی شهرستان سراوان

نتایج و بحث

در جدول شماره (۱) توزیع فراوانی مشخصات پاسخگویان بر اساس پرسشنامه‌های جمع‌آوری شده آورده شده است. اطلاعات جدول بر اساس متغیرهای سن، تحصیلات و محل اشتغال پاسخگویان است. نتایج نشان‌دهنده آن است که اکثریت پاسخگویان دارای سن بین ۳۰-۵۰ سال و دارای مدرک تحصیلی فوق‌دیپلم و لیسانس هستند.

در این قسمت، به منظور شناسایی و اولویت‌بندی موانع توسعه کشاورزی در مناطق روستایی شهرستان سراوان با استفاده از روش تحلیل سلسله مراتبی، در ابتدا به بررسی ضرایب ناسازگاری گزینه‌های تحقیق پرداخته می‌شود. نرخ ناسازگاری نشان‌دهنده میزان اعتماد و عدم اعتماد ما به داده‌های گردآوری شده است. در صورتی که نرخ ناسازگاری به دست آمده کمتر از ۰/۱ باشد، ماتریس سازگار بوده و می‌توان به نتایج وزن‌های به دست آمده اعتماد نمود؛ اما اگر نرخ ناسازگاری بیشتر از ۰/۱ باشد تصمیم‌گیرنده باید در نتایج مقایسات زوجی تجدیدنظر نماید.

جدول ۱- توزیع فراوانی پاسخگویان

متغیر	فراوانی
	۲-۳۰
	۳۰-۴۰
	۴۰-۵۰
	بالتر از ۵۰
	دیپلم و زیر دیپلم
	فوق دیپلم و لیسانس
تحصیلات	فوق لیسانس و دکتری
	فرمانداری
	دانشگاه
	جهاد سازندگی
	شورای اسلامی روستا
محل اشتغال	دهیار

همان گونه که از جدول شماره (۲) پیداست نرخ ناسازگاری گزینه‌های این پژوهش یعنی موانع محیطی، موانع زیرساختی و ساختاری، موانع اقتصادی، موانع انگیزشی و نگرشی، موانع ضعف اطلاعات و دانش کشاورزان و موانع ضعف و عدم حمایت مناسب از کشاورزان به ترتیب ۰/۰۲، ۰/۰۱، ۰/۰۳، ۰/۰۲، ۰/۰۲ و ۰/۰۰۳ می‌باشند؛ بنابراین از به دلیل این که تمام ضرایب ناسازگاری گزینه‌های پژوهش کمتر از ۰/۱ هستند؛ بنابراین سازگاری ماتریس‌های مقایسات زوجی قابل قبول بود و نیازی به تجدیدنظر نیست.

جدول ۲- نرخ ناسازگاری گزینه‌های پژوهش

ردیف	گزینه	نرخ ناسازگاری
۱	موانع محیطی	۰/۰۲
۲	موانع زیرساختی و ساختاری	۰/۰۱
۳	موانع اقتصادی	۰/۰۳
۴	موانع انگیزشی و نگرشی	۰/۰۲
۵	موانع ضعف اطلاعات و دانش کشاورزان	۰/۰۲
۶	موانع ضعف و عدم حمایت مناسب از کشاورزان	۰/۰۰۳

جدول ۳- اولویت‌بندی گزینه‌های پژوهش (اولویت‌بندی موانع توسعه کشاورزی در مناطق روستایی شهرستان سراوان)

ردیف	گزینه	وزن
۱	موانع محیطی	۰/۱۸۷۴
۲	موانع ساختاری و زیرساختی	۰/۱۲۵۷
۳	موانع اقتصادی	۰/۲۰۰۱
۴	موانع انگیزشی و نگرشی	۰/۱۱۹۷
۵	موانع ضعف اطلاعات و دانش کشاورزان	۰/۱۱۸۱
۶	موانع ضعف و عدم حمایت مناسب از کشاورزان	۰/۲۵۸۷

نتایج جدول (۳) نشان‌دهنده این موضوع است که از نظر پاسخگویان، موانع ضعف و عدم حمایت از کشاورزان با وزن ۰/۲۵۸۷ دارای بالاترین و موانع ضعف اطلاعات و دانش کشاورزان با وزن ۰/۱۱۸۱ دارای پایین‌ترین درجه اهمیت به‌عنوان مانع توسعه کشاورزی روستایی در شهرستان است. نتایج جدول همچنان گویای این موضوع است که به ترتیب اولویت، موانع ضعف و عدم حمایت مناسب از کشاورزان، موانع اقتصادی، موانع محیطی، موانع ساختاری و زیرساختی، موانع انگیزشی و نگرشی و موانع ضعف اطلاعات و دانش کشاورزان به‌عنوان مهم‌ترین موانع توسعه کشاورزی در شهرستان سراوان قرار می‌گیرند. این نتایج در تصویر شماره (۳) نیز ارائه گردیده‌اند. به‌منظور مشخص نمودن میزان اهمیت زیر گزینه‌های پژوهش، نتایج حاصل از مقایسات زوجی زیر گزینه‌های تحقیق و اولویت‌بندی نتایج این مقایسات در قالب جدول ذیل ارائه شده است.

با عنایت به نتایج به‌دست‌آمده از جدول (۴) می‌توان بر اساس نظر خبرگان مهم‌ترین موانع توسعه کشاورزی روستایی در سراوان را به شرح ذیل تفسیر نمود:

جدول شماره ۴- رتبه‌بندی زیر گزینه‌های پژوهش

رتبه	وزن	زیر گزینه‌ها	گزینه	ردیف
۱	۰/۵۶۲۰	خشک‌سالی طولانی مدت در منطقه		
۲	۰/۳۷۱۲	بیابانی و مشکل کم‌آبی منطقه	موانع محیطی	۱
۳	۰/۰۶۶۷	ناهمواری و کمبود زمین‌های حاصلخیز در شهرستان		
۳	۰/۲۳۳۷	نبود یا محدودیت بازار مناسب برای محصولات کشاورزی منطقه		
۴	۰/۰۹۴۶	نبود مکان مناسب جهت ذخیره‌سازی محصولات کشاورزی		
۶	۰/۰۸۰۱	نبود و کمبود وسایل موردنیاز برای حمل‌ونقل محصولات و نبود جاده مناسب	موانع ساختاری و زیرساختی	۲
۲	۰/۲۶۳۲	عدم استفاده از فناوری‌های نوین در مناطق روستایی منطقه		
۱	۰/۳۲۸۱	نظام زمین‌داری خرده مالکی و خرد، پراکنده و کوچک بودن اراضی کشاورزی منطقه		
۵	۰/۰۹۰۱	نبود شرکت‌های تعاونی کشاورزی فعال و قوی در منطقه		
۵	۰/۰۹۴۶	فقر کشاورزان و نبود سرمایه کافی در مناطق روستایی منطقه		
۲	۰/۲۰۸۸	عدم سرمایه‌گذاری مناسب دولت در ایجاد زیرساخت‌های کشاورزی در مناطق روستایی منطقه		
۱	۰/۲۵۷۸	استفاده از الگوهای کشت نامناسب و کاربرد روش‌های سنتی در تولید محصولات کشاورزی	موانع اقتصادی	۳
۴	۰/۱۵۴۴	کمبود تسهیلات ویژه برای توسعه کشاورزی روستایی		
۳	۰/۱۶۱۸	گران بودن فناوری‌های جدید و ناتوانی روستاییان در خرید آن‌ها		
۵	۰/۱۲۲۳	نبود صنایع تبدیلی روستایی در مناطق روستایی منطقه		

۵	۰/۰۶۳۰	عدم گرایش به انجام کار سخت در منطقه (کشاورزی)	
۴	۰/۱۹۸۴	عدم استقبال نسل جوان از کار کشاورزی در روستاها	
۴	۰/۲۷۱۵	کم انگیزی کشاورزان به دلیل فعالیت دلالتان و خرید ارزان محصولات آنان	موانع انگیزی و نگرشی
۳	۰/۲۱۰۵	کم انگیزی کشاورزان به دلیل دزدیده شدن محصولاتشان توسط معتادان و دزدها	
۲	۰/۲۵۶۴	کم انگیزی کشاورزان به دلیل ارزانی قیمت محصولات کشاورزی	
۳	۰/۱۶۹۶	بیسوادی و کم سوادی کشاورزان منطقه	
۵	۰/۳۹۵۹	ضعف اطلاعات و آگاهی کشاورزان نسبت به روش های جدید کشاورزی	موانع ضعف اطلاعات و دانش کشاورزان
۱	۰/۴۳۴۴	عدم اطلاع از وجود و آشنایی کشاورزان روستایی با فناوری های نوین	
۲	۰/۲۷۳۰	عدم حمایت مناسب دولت از کشاورزان	
۴	۰/۱۴۸۰	نبود و کمبود مروجان و کارشناسان باتجربه در شهرستان	موانع عدم حمایت کافی از کشاورزان
۳	۰/۱۸۵۴	برگزار نشدن کلاسهای آموزشی و ترویجی در مناطق روستایی منطقه	
۱	۰/۳۹۳۳	عدم خرید تضمینی عمده محصولات کشاورزان توسط دولت و ضرر و زیان کشاورزان	

مانع اول: ضعف و عدم حمایت مناسب از کشاورزان

ضعف و عدم حمایت کافی و مناسب از کشاورزان مهم ترین مانع توسعه کشاورزی روستایی در سراوان است. این مانع از سه زیر گزینه تشکیل شده است و از بین این عوامل، عدم خرید تضمینی عمده محصولات کشاورزان توسط دولت و ضرر و زیان کشاورزان با وزن ۰/۳۹۳۳ دارای بالاترین ضریب اهمیت و نبود و کمبود مروجان و کارشناسان باتجربه در شهرستان با وزن ۰/۱۴۸۰ دارای کمترین ضریب اهمیت است. در بررسی این مانع به عنوان مهم ترین مانع، باید توجه داشت شهرستان سراوان با توجه به موقعیت جغرافیایی خود یعنی

بن‌بست بودن و انزوای جغرافیایی، علی‌رغم داشتن پتانسیل‌های متعدد کشاورزی نتوانسته است جایگاه مناسبی در تولید محصولات کشاورزی داشته باشد و یکی از دلایل مهم آن عدم حمایت مناسب، اصولی و با برنامه دولت از کشاورزان سراوانی است. با عنایت به وجود موانع ساختاری در این شهرستان، عدم خرید تضمینی عمده محصولات کشاورزان توسط دولت و ضرر و زیان کشاورزان باعث کاهش انگیزه کشاورزان و حتی در برخی از نقاط باعث رها شدن فعالیت کشاورزی و گرایش به قاچاق سوخت به دلیل سودآوری بالای آن در این شهرستان مرزی شده است. در کنار این موانع کوتاهی اداره جهاد کشاورزی شهرستان در برگزاری کلاس‌های آموزشی و تلاش جهت بهبود دانش و آگاهی کشاورزان بسیار مشهود بوده و عملاً این دستگاه نقش کم‌رنگی در حمایت از کشاورزان، ساماندهی و ترغیب و تشویق آنان به روشی مناسب دارد.

مانع دوم: اقتصادی

نتایج پژوهش نشان‌دهنده این موضوع است که موانع اقتصادی پس از موانع ضعف حمایت مناسب از کشاورزان مهم‌ترین مانع توسعه کشاورزی روستایی در این شهرستان است. این مانع از شش زیرگزینه تشکیل شده و از بین این عوامل استفاده از الگوهای کشت نامناسب و کاربرد روش‌های سنتی در تولید محصولات کشاورزی با وزن ۰/۲۵۷۸ دارای بالاترین ضریب اهمیت و فقر کشاورزان و نبود سرمایه کافی در مناطق روستایی شهرستان با وزن ۰/۰۹۴۶ دارای کمترین ضریب اهمیت بوده است. از ویژگی‌های بارز مناطق روستایی شهرستان سراوان وجود فقر گسترده است. کشاورزان منطقه به دلیل وجود مشکلات اقتصادی توانایی بهره‌گیری از زمین‌های قابل‌استفاده موجود و فناوری‌های نوین را به دلیل هزینه‌بر بودن آن‌ها ندارند. همچنین، با عنایت به استفاده کشاورزان از قنوات جهت تأمین و انتقال آب (۷۵ درصد از اراضی کشاورزی سراوان به آب قنات وابسته است)، متأسفانه همه‌ساله شاهد قطع و کاهش آبدهی قنوات به دلیل تخریب و عدم لایروبی آن‌ها هستیم و کشاورزان هم به دلیل مشکلات مالی توانایی ترمیم قنوات را به‌طور مستقل و بدون حمایت دولت ندارند و این عامل در کنار خشک‌سالی‌های اخیر باعث خشکی و کم‌آبی برخی از این قنوات شده است. در بررسی موانع اقتصادی یکی از مهم‌ترین تنگناهای شهرستان عدم سرمایه‌گذاری کافی و مناسب دولت در زیرساخت‌های کشاورزی شهرستان است. متأسفانه علی‌رغم نیاز مبرم شهرستان به آب، سال‌ها از مطالعه و کلنگ زنی طرح سد ماشکید سفلی در شهرستان می‌گذرد، اما هنوز اقدام جدی و مناسبی از طرف دولت جهت تکمیل آن صورت نگرفته است. همچنین از طرف دیگر با توجه به گذشت مهر و موم‌ها از افتتاح سد

ماشکید علیا نیز هنوز پروژه انتقال آب سد جهت استفاده کشاورزان اجرا نشده است و سد مذکور بلااستفاده رها شده است. از جمله مشکلات اساسی دیگر کشاورزان در شهرستان، استفاده از الگوهای کشت نامناسب و کاربرد روش‌های سنتی در تولید محصولات کشاورزی است که این موضوع ارتباط شدیدی با وضعیت اقتصادی روستاییان منطقه، سرمایه‌گذاری و حمایت اندک دولت و کم‌سودای و بی‌سودای کشاورزان منطقه دارد.

مانع سوم: محیطی

از جمله موانع مهم توسعه کشاورزی در مناطق روستایی شهرستان سراوان شرایط اقلیمی و محیطی آن است. شهرستان سراوان در منطقه‌ای خشک و کم‌آب واقع شده که متوسط بارندگی سالانه آن حدود ۱۰۰ میلی‌متر است. عمده بارش‌ها در این منطقه در فصل زمستان و عمدتاً به صورت رگباری و پراکنده است. پراکنش نامناسب نزولات جوی در کنار نبود رودخانه دائمی و میزان بالایی تبخیر آب باعث عدم امکان استفاده از زمین‌های وسیع کشاورزی در این منطقه شده است. از ۱۵ هزار هکتار اراضی زراعی و باغی این شهرستان ۷ هزار هکتار آن آبی و ۵۲۰۰ هکتار آن توسط آب قنات‌ها (۱۲۶ رشته قنات) آبیاری می‌شوند. نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد که مؤلفه خشک‌سالی طولانی‌مدت در منطقه با وزن ۰/۵۶ بیشترین ضریب اهمیت را دارد. این نتیجه‌گیری با واقعیت موجود منطقه با توجه به خشک‌سالی‌های بیش از دو دهه‌ی اخیر همخوانی دارد و وجود خشک‌سالی در این منطقه، ۱۶۳ روستای شهرستان را با جمعیتی بالغ بر ۸۰ هزار نفر با تنش جدی آب مواجه ساخته است.

مانع چهارم: ساختاری و زیرساختی

یافته‌های پژوهش گویای این موضوع است که عوامل ساختاری و زیرساختی از جمله موانع مهم توسعه کشاورزی در شهرستان سراوان و بخصوص مناطق روستایی آن است. این یافته‌ها نشان می‌دهد که وجود نظام زمین‌داری خرده مالکی و خرد، کوچک و پراکنده بودن اراضی کشاورزی با وزن ۰/۳۲۸۱ بیشترین ضریب اهمیت و نبود و کمبود وسایل موردنیاز برای حمل‌ونقل محصولات و جاده مناسب با وزن ۰/۰۸۰۱ کمترین اولویت را به دست آوردند. در تحلیل این عامل باید اذعان نمود وجود نظام خرد مالکی از جمله چالش‌های اساسی و ساختاری کشور بوده که در این شهرستان نیز وجود دارد. اکثر زمین‌های مرغوب این شهرستان به دلیل تقسیم به واحدهای کوچک‌تر قابلیت استفاده از فناوری و بهره‌گیری از

صرفه‌جویی‌های حاصل از مقیاس را ندارند. عدم استفاده از فنآوری‌های نوین باعث شده کشاورزان در این شهرستان هنوز از روش‌های بسیار قدیمی و سنتی استفاده کنند و تمایلی هم به استفاده از فنآوری‌های جدید نشان ندهند. وجود کشاورزی خرده‌پا باعث کاهش بهره‌وری و سودآوری کشاورزی در این منطقه شده و کشاورزان به دلیل وجود این موانع بیشتر دارای کشاورزی از نوع معیشتی و خودمصرفی هستند.

مانع پنجم: انگیزشی - نگرشی

یافته‌های جدول (۳) نشان می‌دهد از بین موانع انگیزشی-نگرشی، کم انگیزگی کشاورزان به دلیل فعالیت دلالتان و خرید ارزان محصولات آنان با وزن ۰/۲۷ دارای بالاترین ضریب اهمیت و عدم گرایش به انجام کار سخت در منطقه (کشاورزی) با وزن ۰/۰۶ دارای کمترین ضریب اهمیت است. در این منطقه از کشور میانگین سنی اکثر کشاورزان بالا بوده و متأسفانه جوانان هم رغبتی به انجام کار کشاورزی ندارند. این امر دلیلی برای مهاجرت آنان به مناطق شهری شده است. باید عنوان نمود اکثر جوانان منطقه تمایل چندانی به انجام کار کشاورزی به‌عنوان یک کار سخت، زمان‌بر و با سوددهی پایین ندارند و در پی کسب درآمدهای بالاتر (قاچاق سوخت و کالا) حتی به قیمت به خطر انداختن جان خود هستند. مهاجرت نیروهای فعال و جوان روستایی خود مانع بزرگی پیش روی توسعه کشاورزی در هر منطقه است. همچنین، متأسفانه به دلیل مشکلات اقتصادی و معیشتی، کشاورزان منطقه مجبور به فروش دسترنج خود باقیمت‌های اندک به‌صورت پیش‌فروش هستند و سود حاصل از تلاش آن‌ها به جیب دلالتان می‌رود و این امر در کنار وجود دزدی‌های فراوان و عدم برخورد مناسب با معتادان و دزدان از سوی دستگاه‌های ذی‌ربط باعث کاهش انگیزه کشاورزان و رهاسازی زمین‌های کشاورزی و گاهی توقف تولید محصولات شده است.

مانع ششم: ضعف اطلاعات و دانش کشاورزان

نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل مدل تحلیل سلسله مراتبی نشان می‌دهد که از میان موانع ضعف اطلاعات و دانش کشاورزان زیر گزینه E1: بی‌سوادی و کم‌سوادی کشاورزان روستایی. E2: ضعف اطلاعات و آگاهی کشاورزان نسبت به روش‌های جدید کشاورزی. E3: عدم اطلاع از وجود و آشنایی کشاورزان روستایی با فنآوری‌های نوین با توجه به شرایط شهرستان، عدم اطلاع از وجود و آشنایی کشاورزان روستایی با فنآوری‌های نوین با وزن ۰/۴۳۴۴ دارای بالاترین ضریب اهمیت و بی‌سوادی و کم‌سوادی کشاورزان روستایی با وزن

۰/۱۶۹۶ دارای کمترین ضریب اهمیت است. کشاورزان در مناطق روستایی سراوان عمدتاً مسن، کم‌سواد و بی‌سواد هستند و روش تولید آنان نیز سنتی، تجربی و بر اساس عادت است. متأسفانه کشاورزان منطقه به دلیل عدم آشنایی و اطلاع از وجود روش‌ها و فناوری‌های نوین کشاورزی و آبیاری، به شیوه نیاکان خود در حال انجام کشاورزی‌اند که این امر باعث کاهش بهره‌وری و سودآوری آن‌ها شده است. از مشکلات اساسی دیگر شهرستان عدم وجود یک برنامه راهبردی مناسب با شرایط منطقه و استفاده از نیروهای متخصص از سوی دستگاه‌های ذی‌ربط جهت به‌کارگیری روش‌های علمی و کارآمد در زمینه تولید محصولات کشاورزی است. نبود پوشش شبکه‌های تلویزیونی، رادیویی، اینترنت و حتی مدارس در مناطق روستایی منطقه تأثیر بسزایی در سطح آگاهی مردم دارند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

این پژوهش باهدف اولویت‌بندی موانع توسعه کشاورزی در مناطق روستایی شهرستان سراوان در استان سیستان و بلوچستان انجام گرفته است و به این علت ضروری به نظر می‌آید که هیچ پژوهشی دیگری در این استان در خصوص موانع توسعه کشاورزی روستایی انجام نگرفته و این تحقیق تلاشی جهت پر نمودن این خلأ تحقیقاتی است. با عنایت به نقش و اهمیت کشاورزی در توسعه مناطق، شناخت شاخص‌ها و مؤلفه‌های مؤثر در توسعه آن از اهمیت بسزایی برخوردار است و می‌توان از این شاخص‌ها در برنامه‌ریزی‌های توسعه‌ای هر منطقه استفاده نمود. توسعه کشاورزی هرچند از اجزای بعد اقتصادی روستاهاست اما تأثیرگذاری بالایی بر ابعاد اجتماعی، فرهنگی و محیطی روستاها دارد. نتایج حاصل از این پژوهش نشان‌دهنده اهمیت برخی از موانع به‌عنوان مهم‌ترین موانع پیشروی توسعه کشاورزی در این منطقه مرزی و محروم است. نتایج اولویت‌بندی نشان می‌دهد که به ترتیب اولویت مهم‌ترین موانع توسعه کشاورزی روستایی در شهرستان سراوان عبارت‌اند از: موانع ضعف و عدم حمایت مناسب از کشاورزان، موانع اقتصادی، موانع محیطی، موانع زیرساختی و ساختاری، موانع انگیزشی و نگرشی و درنهایت، موانع اطلاعات و دانش کشاورزان. یافته‌های پژوهش آشکار نمود، مانع ضعف و عدم حمایت مناسب از کشاورزان بیشترین امتیاز را به‌عنوان مهم‌ترین مانع توسعه کشاورزی روستایی شهرستان کسب نموده است.

به‌طور واضح در ماده‌ی ۶ سیاست‌های کلان نظام در بخش کشاورزی آمده است که گسترش زیرساخت‌ها، ایجاد انگیزه برای جذب و توسعه سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی با پوشش

مناسب بیمه، کاهش احتمال زیان تولید، اجرای سیاست‌های حمایتی و متعادل کردن سطح سودآوری کشاورزی با سایر بخش‌های اقتصادی از وظایف اساسی دولت و حمایت از بخش کشاورزی به‌عنوان یک مؤلفه مهم از اهمیت و جایگاهی راهبردی در فرآیند سیاست‌گذاری توسعه‌ی کشاورزی کشورها برخوردار است. با توجه به شرایط اقلیمی منطقه سراوان می‌توان گفت کشاورزی در این منطقه نیازمند حمایت‌های گسترده است، اقلیم خشک و نیمه‌خشک منطقه، ضرورت حمایت را دوچندان نموده است. متأسفانه به علت عدم توجه دولت در خرید تضمینی محصول خرمای شهرستان، این محصول توسط واسطه‌ها، دلالان، سلف‌خرها و باقیمت بسیار کم خریداری و دسترنج کشاورزان این منطقه به جیب گروهی خاص سرازیر می‌گردد. همچنین به دلیل نبود صنایع بسته‌بندی در شهرستان هرساله مقدار زیادی از خرمای تولیدی کشاورزان سراوانی توسط واسطه‌ها به دلیل کیفیت بالای آن به نام و بسته‌بندی خرمای بم باقیمت بالا در بازارهای داخلی و خارجی بفروش می‌رود.

نخلستان‌های فرسوده و ساختار سنتی تولید محصول خرما، پایین بودن عملکرد که ناشی از عواملی مانند استفاده از ارقام نامناسب، عدم رعایت اصول فنی به زراعی، عدم تغذیه بهینه در نخلستان‌ها، عدم آبیاری مناسب و عدم استفاده از مکانیزاسیون در تولید محصولات باغی و زراعی شهرستان سراوان از ویژگی‌های بارز کشاورزی در این منطقه است که بخش بزرگی از آن به دلیل مشکلات اقتصادی کشاورزان منطقه به دلیل رواج فقر گسترده و عدم سرمایه‌گذاری کافی و مناسب دولت در زیرساخت‌های اقتصادی این منطقه محروم کشور است. یکی از مسائل عمده کشاورزی خرده‌پا در منطقه سراوان، کوچک بودن یا چندپارگی زمین‌های کشاورزی است. خرد بودن اراضی کشاورزی، بهره‌گیری از فناوری‌های نوین و فناوری‌های جدید در عرصه‌های مختلف را از نظر فنی و اقتصادی دشوار می‌کند که این خود به کاهش عملکرد در واحد سطح و در نتیجه کاهش درآمد کشاورز منطقه منجر می‌شود و کشاورزی قراردادی راه‌حلی است که می‌تواند تا حدودی این مشکل را برطرف کند اما کشاورزان منطقه به دلایل مختلف از آن استقبال نمی‌کنند و به همین دلیل شاهد زمین‌های زیادی در سطح شهرستان هستیم که بلااستفاده رها شده و یا با تغییر کاربری، مسکونی شده‌اند. با توجه به اینکه نرخ بی‌سوادی در این استان (حدود ۲۰ درصد) بالا بوده و شهرستان سراوان نیز دارای جمعیت زیاد بی‌سواد و یا کم‌سواد است. عمده‌ای این جمعیت در مناطق روستایی و مشغول بکار کشاورزی هستند و به همین علت آگاهی و اطلاع‌چندانی نسبت به شیوه‌های جدید تولید، فناوری‌های نوین، روش‌های آبیاری و غیره ندارند و تلاشی هم از طرف سازمان‌های ذی‌ربط جهت تغییر نگرش آنان دیده نمی‌شود. بر اساس نتایج به‌دست‌آمده از این پژوهش برای کاهش و رفع موانع توسعه کشاورزی روستایی شهرستان پیشنهاد می‌گردد:

۱. از آنجائی که از نظر خبرگان مانع ضعف و عدم حمایت مناسب از کشاورزان مهم‌ترین مانع پیش روی توسعه کشاورزی در مناطق روستایی شهرستان است و یکی از دغدغه‌های اساسی کشاورزان این شهرستان عدم خرید تضمینی محصولات آنان (خرما) و همچنین فروش محصولات به صورت سلف و پیش فروش به قیمت‌های اندک است؛ بنابراین، لازم است در خصوص قیمت‌گذاری مناسب این محصول برنامه‌ریزی مناسبی جهت رفع این مشکل صورت گیرد. وجود این معضل در شهرستان باعث سودآوری پایین کشاورزان و کاهش انگیزه آنان برای ادامه فعالیت شده است.
۲. از جمله مشکلات عمده شهرستان در سالیان اخیر افزایش تعداد معتادان و کارتن‌خواب‌های شهرستان است. با توجه به این معضل اجتماعی، روزانه شاهد افزایش آمار سرقت محصولات کشاورزی در شهرستان هستیم. وجود این مشکل باعث افزایش بی‌انگیزگی کشاورزان شده است؛ بنابراین، ضروری است تا دستگاه‌های ذی‌ربط در این خصوص اقدام عاجلی صورت دهند.
۳. با عنایت به وجود کشاورزی خرده‌پا در شهرستان، استفاده از تجربیات تعاونی‌های کشاورزی موفق کشور و ایجاد و تقویت این نوع تعاونی‌ها در مناطق روستایی شهرستان جهت کشت یکپارچه و استفاده اشتراکی از زمین‌های کشاورزی به‌عنوان یک راهکار ضروری است.
۴. از دیگر مشکلات کشاورزی منطقه عدم آشنایی و استفاده از فن‌آوری‌های نوین و رواج کشاورزی سنتی است. پیشنهاد می‌گردد سازمان جهاد کشاورزی در خصوص پذیرش و به‌کارگیری روش‌های نوین و فن‌آوری‌های روز، به‌خصوص در زمینه تولید خرما برنامه خاصی از طریق معرفی، آشناسازی و در اختیار قرار دادن تسهیلات ویژه با توجه به شرایط منطقه داشته باشد.
۵. با توجه به مرزی بودن شهرستان، اقتصادی نمودن کار کشاورزی با استفاده از برنامه‌های طولانی‌مدت دولت از طریق شناسایی بازارهای هدف جهت صادرات محصولات کشاورزان.
۶. با عنایت به پتانسیل بالای شهرستان در زمینه تولید خرما (تولید بیش از چهل درصد خرما در استان در این شهرستان) فقدان صنایع تبدیلی و فرآوری این محصول معضل بزرگی پیشروی توسعه کشاورزی شهرستان است.
۷. با توجه به تجربه موفق کشت در گلخانه در منطقه مک‌سوخته، تغییر الگوی کشت و توسعه کشت محصولات گلخانه‌ای متناسب با شرایط اقلیمی منطقه با توجه به خشک‌سالی‌های طولانی‌مدت، یک نیاز ضروری در بخش کشاورزی شهرستان است.

منابع

- اشراقی سامانی، ر.؛ شیخ محمدی، ف؛ و پور سعید، ع. ر. (۱۳۹۴). عوامل مؤثر بر عدم بازپرداخت تسهیلات بانک کشاورزی از سوی کشاورزان مورد: شهرستان ایلام، *اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، ۴، (۱۲)، ۷۷-۹.
- جعفری مورکانی، س و بختیارپور، ع. (۱۳۹۵). بررسی موانع توسعه کشاورزی با تأکید بر کم‌آبی (روستای سید سلطان اهواز)، *اولین کنفرانس بین‌المللی مخاطرات طبیعی و بحران‌های زیست محیطی ایران، راهکارها و چالش‌ها*، ۲۳ شهریورماه، اردبیل.
- حسینی، س ص، پاکروان، م ر، گیلانپور، ا و اتقائی، م. (۱۳۹۱). بررسی اثر سیاست‌های حمایتی بر تغییرات بهره‌وری بخش کشاورزی در ایران، *اقتصاد و توسعه کشاورزی*، ۲۵، (۴)، ۵۱۶-۵۰۷.
- دادرس مقدم، ا و زیبایی، م. (۱۳۸۷). نرخ رشد بهره‌وری نیروی کار در بخش کشاورزی ایران، *اقتصاد کشاورزی و توسعه*، ۱۶، (۶۴)، ۱-۱۸.
- رضایی، پ و قهرمانی، ن. (۱۳۹۵). اثرات پراکندگی و خرد شدن اراضی کشاورزی بر اقتصاد روستایی مورد: دهستان کیار شرقی در استان چهارمحال و بختیاری، *اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، ۵، (۱۸)، ۱۲۳-۱۴۰.
- ساعی، ر. (۱۳۹۶). عوامل مؤثر بر توسعه کشاورزی (زیر بخش زراعت) در شهرستان ملکان، *اقتصاد کشاورزی و توسعه*، ۲۵، (۹۹)، ۱۰۳-۱۲۴.
- سلیمانی، م و اکبرزاده، م. (۱۳۹۷). آسیب‌شناسی موانع توسعه بخش کشاورزی در کشورهای اسلامی، *مطالعات اقتصاد اسلامی*، ۱، (۲۱)، ۴۹-۶۸.
- شایان، ح؛ یوذر جمهوری، خ و میرلطفی، م ر. (۱۳۸۹). بررسی نقش کشاورزی در توسعه روستایی (مطالعه موردی: بخش میانکنگی سیستان)، *جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای*، ۸، (۱۵)، ۱۵۱-۱۷۱.
- شایان، م و تقدیسی، ا. (۱۳۹۵). تحلیل ارتباط کشاورزی با توسعه روستایی در شهرستان زرین‌دشت، فارس، *مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی*، ۱۱، (۳۵)، ۵۱-۶۶.
- شمس، ع، قدیمی، م، میرکزاده، ع ا و هوشمندان مقدم فرد، ز. (۱۳۹۴). دلایل بی‌انگیزگی جوانان روستایی به اشتغال در بخش کشاورزی (مورد مطالعه: شهرستان بوئین‌زهرا)، *تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران*، ۴۶، (۴)، ۸۵۹-۸۶۹.
- طاهرآبادی، ف، معتمد، م ک و خالدیان، م ر. (۱۳۹۵). تحلیل موانع و مشکلات مدیریت آب کشاورزی در دستیابی به توسعه پایدار مورد: شهرستان‌های کنگاور و صحنه در استان کرمانشاه، *اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، ۵، (۱۷)، ۵۷-۷۰.

عباسی، ک، الماسی، م، برقی، ع م و مینایی، س. (۱۳۹۳). مدل برآورد عملکرد محصولات اساسی بر پایه شاخص سطح مکانیزاسیون کشاورزی در ایران، ماشین‌های کشاورزی، ۴، (۲)، ۳۵۱-۳۴۴.

عزمی، آ، میرزایی قلعه، ف و شمسی، ر. (۱۳۹۲). چالش‌ها و مشکلات بخش کشاورزی و نقش آن در مهاجرت از روستا به شهر (مطالعه موردی: دهستان شیرز شهرستان هرسین)، برنامه‌ریزی و آمایش فضا، ۱۷، (۲)، ۷۰-۵۵.

عنابستانی، ع ا و سیفی، ح. (۱۳۹۰). جایگاه کشت های دوم در اقتصاد نواحی روستایی (مطالعه موردی: دهستان دشت سرآمل)، جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، ۲۲، (۴)، ۱۲۶-۱۱۳.

عنابستانی، ع ا و طولایی نژاد، م. (۱۳۹۷). ارزیابی و اولویت‌بندی موانع و چالش‌های بازاریابی محصولات کشاورزی با استفاده از فرآیند تحلیل شبکه‌ای فازی (مطالعه موردی: روستاهای بخش مرکزی شهرستان پلدختر)، مجله آمایش جغرافیایی فضا، ۸، (۳۰)، ۷۸-۵۹.

غفاری، ه، یونسی، ع و عابدینی، آ. (۱۳۹۵). نقش یکپارچه‌سازی اراضی کشاورزی بر بهره‌وری بخش کشاورزی (مطالعه موردی شهرستان شازند)، رشد و توسعه اقتصاد روستایی و کشاورزی، ۲، (۳)، ۳۶-۵۴.

کرباسی، ع ر. (۱۳۹۱). اقتصاد توسعه کشاورزی، انتشارات دانشگاه تربیت‌حیدریه، تربت‌حیدریه.

کشاورز، م. (۱۳۹۷). واکاوی تنگناهای توسعه روستایی در شرایط خشک‌سالی. پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، ۷، (۲)، ۱۵۶-۱۳۵.

کلانتری، خ؛ رهنما، ع و موحد محمدی، ح. (۱۳۸۹). عوامل پیش برنده و بازدارنده ایجاد و توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی در استان خراسان شمالی، اقتصاد کشاورزی و توسعه، ۱۸، (۷۰)، ۳۸-۱۹.

محمدی یگانه، ب و نباتی، ع. (۱۳۹۲). تحلیل موانع توسعه کشاورزی در مناطق روستایی با استفاده از تحلیل سلسله مراتبی (AHP) مطالعه موردی: دهستان کرانی (شهرستان بیجار)، فضای جغرافیایی، ۱۳، (۴۴)، ۱۵۲-۱۳۵.

مرادی، ژ؛ میرک زاده، ع ا و رستمی، ف. (۱۳۹۷). شناسایی موانع توسعه کشاورزی از دیدگاه کشاورزان دهستان قراتوره، راهبردهای توسعه روستایی، ۵، (۳)، ۳۲۷-۳۱۱.

مشک بید، ا، آمار، ت و قریشی، م ب. (۱۳۹۹). تحلیل تطبیقی سیاست‌گذاری‌های توسعه کشاورزی در دو دهه اخیر در استان گیلان با تأکید بر توسعه پایدار (مطالعه موردی: شهرستان رودسر)، فصلنامه علمی و پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، ۱۲، (۳)، ۳۸۱-۴۰۳.

میرلطفی، م ر، شایان، ح و علوی زاده، س ا م. (۱۳۹۱). ارزیابی سطح توسعه‌ی کشاورزی و عوامل مؤثر بر آن در شهرستان هیرمند. فصلنامه جغرافیا و توسعه، ۱۰، (۲۸)، ۹۵-۱۱۴.

Al-Haboby, A., Breisinger, C., Debowicz, D., El-Hakim, A. H., Ferguson, J., Van Rheenen, T. & Telleria, R. (2014). Agriculture for development in Iraq? Estimating the impacts of achieving the agricultural targets of the national development plan 2013 2017 on economic growth, incomes, and gender equality, International Food Policy Research Institute (IFPRI), IFPRI discussion papers 1349.

Anriquez, G. & Stamoulis, K. (2007). Rural development and poverty reduction: is agriculture still the key?, *The Electronic Journal of Agricultural and Development Economics*, 4(1), 5-46.

Connolly-Boutin, L. & Smit, B. (2016). Climate change, food security, and livelihoods in sub-Saharan Africa, *Regional Environmental Change*, 16(2), 385- 399.

Friday Francis, N. & Kehinde David, A. (2012). The challenges of agriculture and rural development in africa: the case of Nigeria. *International Journal of Academic Research in Progressive Education and Development*, 1(3), 45-61.

Jun, H. & Xiang, H. (2011). Development of circular economy is a fundamental way to achieve agriculture sustainable development in China. *Energy Procedia*, 5, 1530-1534.

Karbasioun, M., Mulder, M. & Biemans, H. (2008). Changes and problems of agricultural development in Iran. *World Journal of Agricultural Sciences*, 4(6), 759-769.

Kuran, T. (2005). The Logic of financial westernization in the Middle East. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 56(4), 593-615.

Mohamed, I. AW. (2012). *Utilization of structural equations on the assessment of the role of the agricultural bank in economic development in Sudan*. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2056400> (Retrieved at 20 Feb 2020).

Norton, G. W., Alwang, J. & Masters, W. A. (2014). *Economics of agricultural development: world food systems and resource use*. UK:Routledge.

Pellegrino, G. (2018). Barriers to innovation in young and mature firms. *Journal of Evolutionary Economics*, 28(1), 181-206.

Regmi, P. P. & Weber, K. E. (2000). Problems to agricultural sustainability in developing countries and a potential solution: diversity. *International Journal of Social Economics*, 27(7), 788-801.

- Ulvenblad, P. & Cederholm Bjorklund, J. (2018). A leadership development programme for agricultural entrepreneurs in Sweden. *The Journal of Agricultural Education and Extension*, 24(4), 327-343.
- Ulvenblad, P., Henrik Barth, Per-Ola Ulvenblad, Stahl, J. & Jennie Cederholm, Bjorklund. (2020). Overcoming barriers in agri-business development: two education programs for entrepreneurs in the Swedish agricultural sector. *The Journal of Agricultural Education and Extension*, 26(3), 1-22.
- Whelan, T. S. (2003). Promoting sustainable rural development through agriculture, Canada making difference in the world. Annual General Meeting of the Canadian Farm Business Management Council, Discussion Paper.
- White, B. (2012). agriculture and the generation problem: rural youth, employment and the future of farming. *IDS Bulletin*, 43(6), 9-19.
- Wilson, R. (2012). *Economic development in the Middle East*. UK: Routledge.

Prioritizing the Barriers of Agricultural Development in Rural Areas of Saravan

M. karimzadeh^{1}*

Received: 26 Apr 2020

Accepted: 16 Feb 2021

Abstract

The aim of this study was to prioritize the barriers of rural agricultural development in Saravan County, Sistan and Baluchistan province. To prioritize the barriers of rural agricultural development, a multi-criteria decision-making approach based on the Analytic Hierarchy Process (AHP) was used twenty executive and academic experts active in the field of agriculture and rural development were purposefully selected and their opinions were collected in the form of a questionnaire. According to the findings, the most important barriers affecting the development of rural agriculture in Saravan were weakness and lack of proper support of farmers, economic barriers, environmental barriers, infrastructure and structural barriers, motivational and attitudinal barriers and farmers' information and knowledge barriers, respectively. Weakness and lack of proper support of farmers' with the most importance and information and knowledge of farmers with the least importance had affected the development of rural agriculture in the County.

Keywords: Prioritization, Barriers of Agricultural Development, Saravan, Sistan and Baluchistan

1 . Associate Professor, Economics Department, Faculty of Humanities, Higher Educational Complex of Saravan, Saravan, Iran

*Corresponding Author

karimzadeh111@yahoo.com